

СЈЕЋАЊА

ОСВРТ НА РАТНА СЈЕЋАЊА ДРАГУТИНА РАДОВИЋА

У „Историјским записима“ број 3—4 од 1975. године изашла су сјећања Драгутина Радовића под насловом: „Неке активности и догађаји из НОБ-а у Црној Гори у периоду 1942/43. године“.

Подупријевши га писаним историјским изворима и консултацијама с појединим руководиоцима и учесницима НОБ-е из наведеног периода, Радовић је свом раду желио да обезбиједи научну вриједност. Његов рад, због тога, или можда чега другог, послужио је једном црногорском историчару да у један свој озбиљан рад унесе неке Радовићеве нетачности. И поред жеље да се представи објективним, Радовић је написао многе нетачности и себи приписао неке партијске функције које никада није обављао. За мене као члана Покрајинског комитета из онога доба, а и лично, написао је у својим сјећањима неке неистините ствари, због чега сам, у интересу историјске истине, принуђен да се на цијели Радовићев рад критички осврнем. Тим прије што за догађаје о којима Радовић пише из тога периода НОР-а нема историјских докумената. На стр. 553. Радовић наводи:

„Приликом напуштања територије Црне Горе, задатак формирања мањих партизанских јединица са циљем дејства и извођења мањих акција у позадини непријатеља био је постављен као значајан, како партијским руководиоцима на терену, тако и групама и појединцима који су остављени или упућени у позадину непријатеља, управо са тим задатком“.

Ову „директиву“ је измислио Драгутин Радовић. Никоме ни писмено ни усмено овако нешто није речено, јер бих ја као организациони секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак морао да знам било да је нешто овакво дао ЦК КПЈ или пријашњи Покрајински комитет Црне Горе. Како је та Драгутинова „директива“ могла бити упућена свим руководиоцима и појединцима на терену Црне Горе, када последије повлачења партизана из Црне Горе све до краја јула 1942. године није постојао Окружни комитет Подгорица, до љета 1943.

године није постојао Срески комитет Подгорица, до прве половине августа 1942. године није постојао Срески комитет Андријеваца, до почетка октобра 1942. године није постојао Окружни комитет Беране? На терен су борце упућивали чланови свих штабова одреда и многи партијски руководиоци. Неки борци су и сами остајали на терену, међу које спада и Драгутин Радовић.

Одлуку о формирању припремних група бораца од 5—10 људи Покрајински комитет с Дакићем на челу је донио на својој сједници 30. јула 1942. године у Пиперима. Та директива је пренесена на комитете у августу, септембру и октобру 1942. године. За вођење акција одлучено је да се окружним комитетима упути накнадна директива.

У духу своје „директиве“ Радовић пише о формирању чете партизана на територији Окружног комитета Подгорица у новембру 1942. године. Он каже да је чета формирана у планини Штитову највјероватније 17. новембра 1942. године. И даље, на страни 554, наводи: „...збору чете коме су присуствовали секретар ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак Радоје Дакић—Брко и секретар и члан ОК КПЈ за Подгорицу Ратко Радовић и Зарија Стојовић. Збор је отворио, говорио и дао чети задатак Радоје Дакић...“ Радовић је у опису формирања, дејства и борбе ове чете са четницима написао многе нетачности. Читаоцу мора нарочито пасти у очи боравак са четом у Руишком Гвозду три висока партијска руководиоца: орг. секретара ПК Партије Ускоковића, секретара ОК Партије и секретара ОК СКОЈ-а Подгорица, Ратка Радовића и Зарије Стојовића, који, по Радовићу, присуствују току борбе и састанку чете као позоришном спектаклу.

На бази одлуке ПК Партије од 30. јула 1942. године, чији сам кратак садржај напријед навео, као и сазнања о развоју НОП-а у Југославији, самостално сам донио одлуку о формирању чете од бораца илегалца 17. октобра 1942. године, јер сам се тада само ја налазио у сједишту ПК. Остали су се чланови налазили у обиласку: Радоје Дакић у ОК Никшић, Боко Вујошевић у ОК Беране и Велимир Кнежевић у Среском комитету Шавник и Обласном комитету Санцак. Секретару ОК Подгорица, Ратку Радовићу, пренио сам задатак за формирање чете који се састојао у следећем: формирати чету партизана од бораца илегалца са територије ОК Подгорица и од бораца, такође илегалца, из Жупе никшићке. Чета је до првог снијега требало да дејствује на територији ОК Никшић, због чега су у њу укључени жупски партизани, а по падању првог снијега на територији ОК Подгорица, јер се на његовој територији сњежни покривач много краће задржава и мање су снежне падавине. У договору с Ратком Радовићем, секретаром ОК Подгорица, одредио сам Јола Марковића за командира чете, а комесара је требало да одреди ОК Подгорица, и то из редова партизана из Жупе

никшићке који буду одређени у чету. Остале руководиоце у чети требао је именовати ОК Подгорица са своје територије. Окружни комитет Подгорица обавио је овај задатак успјешно и заказао за 7. новембар 1942. године први збор чете сјевероисточно од села Радовча, у тзв. Црном гвозду, што је де факто значило њено формирање. 7. новембра 1942. године, око 10 часова, сви партизани, борци чете, били су на зборном мјесту у Црном гвозду. У том тренутку, вративши се из ОК Никшић са својим пратиоцем Милованом Бечановићем, партизаном из Жупе никшићке, дошао је на збор чете Радоје Дакић. Тек тада је Дакић сазнао о формирању чете и одржао говор чети, углавном о општој ситуацији у свијету и Југославији. Послије Дакића говорио је Јагош Ускоковић, изложивши начин дејства чете и упутивши чету у правцу среза никшићког, на њен први задатак, да дејствује на комуникацији Никшић—Шавник.

Двадесет првог новембра 1942. године, на Аранбелов дан, дошао је код мене у село Копиље, око 9 часова, члан ОК Подгорица Зарија Стојовић и обавијестио ме: „Дошла је чета. Велике су потјере и они питају шта да раде“. „Гдје се налази чета?“, питао сам. „У Катуну Руиште близу Вукотице“, одговорио је Стојовић. Истог часа упутили смо се заједно у правцу катуну Руиште и на катун дошли око 11 часова. У једној колиби, у којој се налазило највише партизана, кувао се у двадесетпетолитарском војничком казану старе армије качамак за ручак чети. Послије рапорта командира и комесара чете, који су изнијели да им је даљи опстанак у никшићком срезу био немогућ јер су потјере биле сталне, и поздрава са партизанима, изашао сам на осматрачницу чете, која се налазила у непосредној близини колибе у којој се чети припремао ручак. Са осматрачнице је и непосредно прије мога доласка примијећено помоћу двогледа више наоружаних људи испред једне куће у сеоцу Вукотици. Удаљеност осматрачнице од ове куће у Вукотици није била већа од 2 km ваздушне линије. Видјевши ове покрете, оцијенили смо да се ради о четничкој потјери за нашом четом. Осматрачница, као и наши положаји у самом катуну, доминирали су над сеоцем Вукотица. Вукотица се налази нешто сјеверозападно од катуну Руишта и из ње води пјешачка стаза право на катун Руиште. Сам катун је граница између пиперских и бјелопавлићких планина и припада планини Каменику у Пиперима. Наши положаји били су изванредно повољни да дочекамо непријатеља на пошумљеном планинском земљишту и да му из засједе нанесемо огромне губитке. Поред тога, били смо прилично удаљени од села Пипера и Бјелопавлића, и није било опасности да због нашег напада на четнике страдају наши пријатељи и присталице народноослободилачког покрета. Имајући све ово у виду, одлучио сам да чету поставим у засједу и да четницима нанесемо губитке, да запамте како су нас гонили по планини

Каменику. Наредио сам да један вод са замјеником командира Бокком Шарановићем и комесаром чете Обрадом Бојовићем посједне положаје сјеверно од наше осматрачнице и катуна Руиште, а други вод да посједне положај јужно од осматрачнице на коју је директно избијала пјешачка стаза која води са Вукотице за катун Руиште. Са овим водом остали су командир чете Јоле Марковић и замјеник комесара чете Драгутин Радовић. Поред командира Марковића, замјеника комесара Драгутина Радовића и Јагоша Ускоковића, на осматрачници су се налазили Ратко Радовић, Зарија Стојовић и два курира чете, од којих је један био Радован Матић. Да четници не би примијетили по нестанку дима из колибе да смо их открили, забранио сам да се гаси ватра и прекида рад на припреми ручка. Напротив, захтијевао сам да се ватра појача, што би четницима био знак да смо се разбашкарили око ватре и да ће нас наћи потпуно неспремне. С обзиром на то да на нашу осматрачницу избија пјешачка стаза са Вукотице, а да је непосредно иза осматрачнице колиба у којој гори ватра чији се дим може лако видјети из сеоца Вукотице, цијенио сам да ће право у колони ићи на колибу из које избија дим, те сам наредио да нико прије мене не отвара ватру на четнике. Тако сам ја расуђивао, радио и одлучивао. Међутим, друкчије су расуђивали и радили командир чете Марковић и замјеник комесара Драгутин Радовић. Пола часа, а можда и цио час послје распореда чете, изгубивши стрпљење што четника нема, Јоле Марковић је рекао: „Одох ја да нешто видим доље“. Са собом је повео Драгутина Радовића. Пошли су стазом у правцу из кога је требало да наиђу четници. Схватио сам онда да желе да извиде непријатеља. Недуго послје њихова одласка чуле су се прве пушке. На глас пушкака запуцао је вод сјеверно од осматрачнице, којим су командовали Шарановић и Бојовић, а затим су се, послје кратког времена, огласиле пушке и код нашег љевокрилног вода јужно од осматрачнице. Ми са осматрачнице нијесмо имали прилике ни метка да опалимо. Након подужег времена, на осматрачницу су се вратили Марковић и Радовић, командир и замјеник комесара чете. Сав задихан, Марковић је казао: „Опкољавају нас са ове лијеве стране и ја сам наредио командиру вода Савовићу да се повлачи у правцу Црнога гвозда“. То је значило да нам обилазе лијево крило чете. Чувши ово од командира Марковића, није ми преостало ништа друго него да дам наређење Шарановићу и Бојовићу да се и они повлаче, што смо и ми са осматрачнице урадили. Ову поруку Шарановићу однио је Радован Матић и, умјесто да се повуче са водом, он се вратио на колибу у којој се припремао ручак. У истом моменту када се Матић нашао код колибе, четници су избили на осматрачницу и убили Радована Матића. Послје изласка из Руишког гвозда наишли смо на непошумљени простор од око километар и по дужине. Прије него

ћемо заћи у честар Црног гвозда, сакупио сам чету на ивици шуме. У том моменту су избијали четници из Рушишког гвозда. Пошто је наилазио мрак и снијег почео да пада крупним пахулицама, одлучио сам да четницима не постављам засједу. Приликом повлачења размишљао сам о акцији која није успјела онако како сам је замислио, вјероватно услед тога што су командир Марковић и замјеник комесара чете Радовић отворили прије времена ватру на четнике и натјерали их да се на вријеме развију за борбу, чиме је проваљена наша замисао и акција. Ова чињеница, као и четничке потјере и падање снијега, били су од пресудног значаја да донесем одлуку о расформирању чете у времену преласка дана у ноћ 21. новембра 1942. године.

На страни 557. Драгутин Радовић пише: „На бази истог става и директиве ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак и у округу никшићког среза, дошло је крајем новембра 1942. године до оформљења двије чете партизана — илегалаца“. Радовић смјело тврди да је формирању једне од ових чета, крајем новембра, као и састанку Окружног комитета Никшић, који је по Радовићу такође одржан крајем новембра 1942. године, присуствовао Радоје Дакић.

Тачно је да су у новембру 1942. године формиране двије чете од партизана — илегалаца на територији ОК Никшић, али није тачно да су формиране по одлуци Покрајинског комитета, већ су формиране по одлуци Окружног комитета Никшић. Такође није тачно да су формиране ради вођења акција, већ су формиране ради одласка у Босну, јер је ОК Никшић оцијенио да нема услова ни могућности за опстанак партизана на територији ОК Никшић у току наступајуће зиме. ОК Никшић је заузео овакве ставове и донио одлуку о формирању чета за одлазак у Босну у другој половини октобра 1942. године. Са овом одлуком се, према изјави Вељка Зековића, ондашњег секретара ОК Никшић, датој на симпозијуму у Титограду у децембру 1972. године, последије дугог колебања, сагласио Радоје Дакић, политички секретар ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак. Ову своју изјаву о формирању чета за одлазак у Босну Зековић је недавно потврдио у свом наступу преко телевизије. Нетачна је тврдња Драгутина Радовића да је Радоје Дакић присуствовао формирању једне од ових чета и састанку ОК Никшић, који су се догађаји одиграли крајем новембра 1942. године. Све од 7. новембра па до 1. децембра 1942. године Радоје Дакић се налазио у Пиперима, с аутором ових редова Јагошом Ускоковићем, и у Окружном комитету Подгорица.

На страни 559. Радовић пише: „У првој половини децембра 1942. године (око 10), ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак упутио је у својству делегата Драгутина Радовића са Спасојем Ивановићем и Радомиром Никезићем да директиве о формирању партизанских јединица и извођењу акција против окупатора и

домаћих издајника пренесе Среском комитету у КПЈ Андријевица и Окружном комитету КПЈ — Беране“. На истој страни, у фусноти, пише: „Инструкције и задатке дао је Јагош Ускоковић, организациони секретар ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак“. На страни 560. Радовић каже да последије доласка у мјесто звано Лучка ријека у земунци нијесу нашли никога, и наводи: „Други дан стигли су Спасоје Баковић и Божо Војводић, а након неколико дана и Тодор Војводић — Бедо, секретар Среског комитета КПЈ — Андријевица са групом партизана-илегалаца, међу којима је било и неколико чланова Среског комитета. Сутрадан, 25. или 26. децембра, одржан је проширени састанак Среског комитета на коме је Драгутин Радовић пренио директиве Покрајинског комитета...“ На страни 561. Радовић наставља: „Одлучено је да се у зимском периоду, то јест док је снијег велики, врше припреме на терену за реализацију директива ПК КПЈ, како би се оне спровеле чим се за то створе објективне могућности.¹ Такође је одлучено, с обзиром на ситуацију, да секретар Среског комитета Тодор Војводић или неко од чланова Комитета пренесе директиве на Окружни комитет КПЈ — Беране“.

Било би недовољно и неубједљиво да само кажем да Радовић није био одређен да као делегат Покрајинског комитета иде у Срески комитет Андријевица и Окружни комитет Беране и да овим руководством преноси директиве о формирању партизанских јединица и извођењу оружаних акција против окупатора и четника. Директиву о формирању јединица, о чему ће бити још говора, пренио је Боко Вујошевић још у августу и септембру 1942. године. Драгутин Радовић ме је позвао 21. новембра 1942. године да му, због тешких зимских услова, расформирам партизанску чету на терену ОК Подгорица у којој је он био партијски руководилац, а сада, у својим сјећањима, износи да сам му последије десет дана, 1. децембра 1942. године, дао у задатак да у својству делегата Покрајинског комитета иде у Окружни комитет Беране и пренесе директиве за формирање јединица и вођење акција на терену Васојевића и Окружног комитета Беране, гдје су услови, што се тиче зиме, били далеко неповољнији него на терену Окружног комитета Подгорица. Ово Радовић у свом напису и сам потврђује, јер је, дошавши негдје испод Васојевићког Кома и саставши се са Бедом Војводићем, одлучио да се спровођење ове његове директиве одгоди док „се за то створе објективне могућности“.

Двадесет четвртог новембра 1942. године Покрајински комитет је одржао сједницу у близини села Живе у Пиперима, на којој су, вративши се из обиласка из Окружног комитета Беране, Среског комитета Шавник и Обласног комитета Санџак,

¹ Подвукао Јагош Ускоковић.

реферисали Боко Вујошевић и Велимир Кнежевић. Вујошевић је реферисао да је 5. октобра на Окружној конференцији КПЈ Беране пренио одлуке ПК од 30. јула 1942. године у којима је, поред осталог, стајало да се приступи формирању припремних група, јачине од 5—10 људи, од бораца који живе код својих кућа. Директиву за отпочињање оружаних акција, речено је, добиће накнадно. Боко Вујошевић нам је даље изнио да су га другови из Окружног комитета Беране након завршетка Окружне конференције питали како да се припреме за наступајућу зиму и снијег. Наводили су, што је уосталом тачно, да се у срезовима: беранском, андријевичком и колашинском снијег у току године врло дуго задржава. Предложили су да се у срезовима Беране и Колашин копају земунце, или да се по групама пребаце прије снијега за Босну, а да би се партизани андријевичког среза могли пребацити у Албанију. Вујошевић им је одговорио да им не може дати дефинитиван одговор, али да ће питање поставити пред Покрајински комитет и да ће благовремено добити одговор. У току сједнице дошао је у Покрајински комитет курир Окружног комитета Подгорица Милорад Поповић из села Близне, који нам је пренио поруку Окружног комитета Подгорица — да је ОК наредио партизанима Божу Лазаревићу и Бошку Милутиновићу, који се налазе у близини његове куће у селу Близни, да нам се ставе на располагање као познаваоци људи и терена Пипера, јер се за 25. новембар очекује претрес Пипера од стране четника Павла Буришића. Нико од чланова Покрајинског комитета није био из Пипера, нити смо познавали Пипере, као ни курир Гатолин. Милинко Иванчевић је био из Горњих Пипера из села Сеоца и врло млад као човек и као комуниста. Ове партизане-илегалце, Лазаревића и Милутиновића, Поповић је два пута ишао да тражи из села Живе у село Близну, али их није нашао.² Покрајински комитет је усљед недоласка ових другова био принуђен да се са два курира, Владом Гатолином и Милинком Иванчевићем, сâм сналази како зна и умије. Покрајински комитет је пред ноћ, 24. новембра, одлучио да се у току ноћи 24/25. пребаци у Ровца, у село Трмање, и да од партизана и партијске организације Трмање потражи заштиту и помоћ док блокада Пипера не прође. На Трмање смо дошли 25. новембра око 8 часова и обратили се на кућу Душана и Вука Влаховића. Међутим, Душанова мајка Мијољка није знала гдје се налазе Душан и Вуко, партизани-илегалци, јер су и они били обавијештени о доласку Буришићевих четника. Предложила је да се привремено склонимо у Вилину пећину, у планини Каменик, коју нам је показала испред своје куће, па ће она обавијестити Душана кад јој се јави и упутити га к нама. Душан је к нама

² Ови партизани — чланови Партије били су због неизвршавања овог задатка позвани на партијску одговорност од Окружног комитета Подгорица.

дошао 26. новембра, после је подне, и за храну нам донио 2—3 kg кукуруза у зрну и један бакарни котлић да кувамо кукуруз. Пошто смо ложили ватру у току 27. новембра, били смо, због дима који се дизао из пећине, примјећени и блокирани око 15 часова од стране ровачке четничке чете, којој је командир био Милинко Тулев Влаховић. Приликом постављања засједе на пећину, Милинко Влаховић је упитао четнике: „Ко ће да пуца у партизане?“ Секула Милетин Влаховић је на ово Милинково питање одговорио: „Та ми зубе не избила ја нећу пуцати у Душана Милинкова (Влаховића) и његове другове“. Јовица Пиров Влаховић запретио је Милинку Влаховићу следећим ријечима: „Ако будеш побио партизане у пећини (Вилина пећина у Каменику), прво ћемо међусобно крв пролити, па ће партизани послје нас гинути!“ Овоме се придружио и Мијат Вукосавов Влаховић и рекао: „Немојте, Влаховићи, поновити оно што је било на Трмању за вријеме првога рата, када сте убили мога покојног оца као комиту, јер се од тога и данас стидите“. Ову тројицу „четника“ Милинко је одстранио са саме пећине. Поред командира Милинка, на самој пећини били су и четници-јуришници: Радомир Машанов, Јакша Секүлов, Станко Дмитров и Бранко Стеванов, сви Влаховићи. 28. новембра, око 4 часа ујутро, пробили смо четничку блокаду и спасили се бјекством из пећине. Ови четници-јуришници лакше су ранили рикошетом у главу другове Душана Влаховића и Милинка Иванчевића, курира Покрајинског комитета. Боку Вујошевићу су пребили пушку у врату кундака, тако да је постала неупотребљива. Вујошевић је, поред тога, имао врло тешко угануће десне ноге у чланку. 30. новембра смо импровизовали носила и Бока некако довукли из шуме близу Трмања до села Шујаци, у Ријечи Пилерској. Ту је Покрајински комитет поново одржао састанак и донио одлуку да се Окружном комитету Беране упүти следећа порука: „Ако ОК Беране оцијени да се партизанима-илегалцима на његовој територији немогуће одржати у току зиме 1942/43. годину, да се организују у чете и пребаце за Босну“. Поред ове одлуке Дакић је одлучио да он и Велимир Кнежевић привремено оду на територију ОК Никшић, а Боко Вујошевић и Јагош Ускоковић да остану на терену Пипера и Окружног комитета Подгорица. Пошто Вујошевић није могао да се креће, оставили смо га у истој вртачи гдје смо држали састанак Покрајинског комитета, у непосредној близини села Шујаци, и обавијестили сељака Божа Милићева Радовановића да му се нађе у невољи. Нас тројица, Дакић, Ускоковић и Кнежевић, чланови ПК, и наша два курира: Владо Гатолин и Милинко Иванчевић, поздравивши се са Ђоком и оставивши га самог под ведрим небом са пиштољем и двије бомбе у вртачи, отпутовали смо за Брдо Стијењско. У току ноћи 30. новембра на 1. децембра стигли смо у Брдо Стијењско. У Стијењском Брду је Радоје Дакић нашао и одабрао Драгутина Радовића да као курир, а не као делегат Покрајин-

ског комитета, пренесе нашу одлуку Окружном комитету Беране. Дакић је у мом присуству Радовићу саопштио нашу одлуку и дао му задатак да што прије иде у Васојевиће за Окружни комитет Беране, а не за Срески комитет Андријевица, како наводи Радовић, јер је Окружни комитет Беране требало да одлучи да ли ће партизани-илегалци ићи за Босну или ће остати на терену.³ Радоје Дакић је истога дана, 1. децембра, отпутовао за Окружни комитет Никшић са Кнежевићем и Иком Мирковићем, организационим секретаром ПК СКОЈ-а. Радовић је, такође, отпутовао са овим задатком у правцу Куча и Васојевића, али се у Пипере, сједиште Покрајинског комитета, није никада више вратио да обавијести ПК о реализацији свога задатка. Ево шта о овом задатку Радовића каже Спасоје Ивановић, без чије помоћи Радовић уопште не би могао да обави овај задатак: „Знам тачно да је то било 17. или 18. децембра када сам стигао на Убалац. Друг Боко (Вујошевић) ми је саопштио да је од ПК стигао курир којег треба да прослиједим за Андријевицу и Беране са неким упутством или директивом код тамошњих другова и том приликом ме упознао са Драгутином Радовићем“.⁴

Радовић наводи да је одржао проширени састанак Среског комитета Андријевица на коме је, каже, пренио „директиву“ Покрајинског комитета. Ево шта о контактима Драгутина Радовића каже стари револуционар Спасоје Ивановић: „За вријеме боравка децембар—јануар у Васојевићима, било је такво вријеме да је била искључена могућност контакта са ма којим од другова сем Спасоја (Баковића), Беда и Божа (Војводића), јер нам је велики снијег ограничавао свако кретање“.⁵ Чланови ондашњег Среског комитета, који је 12. августа 1942. године именован Боко Вујошевић, члан ПК, били су Тодор Војводић-Бедо, секретар, Радуле Јеврић, Милица Мушкић и Војо Нововић као чланови. Према томе, Драгутин Радовић је од чланова Комитета једино видио секретара Комитета Беда Војводића и само је с њим контактирао. Драгутин Радовић је добио задатак да иде у Окружни комитет Беране и пренесе одлуку Покрајинског комитета за формирање чета ради одласка у Босну, о чему је ОК требало дефинитивно да одлучи, а не у Срески комитет Андријевица. Послије преношења одлуке Покрајинског комитета Окружном комитету Беране, Радовић је требало да се врати у Покрајински комитет, који га је и упутио на тај пут. Међутим, он се не враћа у Покрајински комитет, већ одлучује да се склони у Врмоши, у Албанији. Боко Вујошевић је дошао у Врмошу не случајно, како каже Радовић, већ да тражи Драгутина Радовића и другове који су с њим били у Васојевићима. Наиме, Ву-

³ Подвукао Јагош Ускоковић.

⁴ Из писмене изјаве Спасоја Ивановића, коју посједује аутор текста.

⁵ Из писмене изјаве Спасоја Ивановића, коју посједује аутор текста.

јошевић је био обавијештен да се у Врмоши налази повећа група партизана-илегалаца и да је неактивна. Послије кратког времена од повратка из Врмоше у Куче, Радовић се пожалио Боку Вујошевићу да га илегалне партизанске групе нерадо примају у друштво. Да би му омогућио да опстане, Вујошевић је Радовићу рекао: „Буди ти, Драгутине, делегат ПК, па ће морати да те примају“. „А хоћу ли и по Партији и по СКОЈ-у?“, питао је Радовић. „И по Партији и по СКОЈ-у“, одговорио је Боко. Све ово ја не бих сазнао, да крајем марта 1943. године до мене у Пипере нијесу допрле жалбе на Радовићев рад. Радовић би одржао састанак са одређеном групом партизана и чланова Партије и код њих се задржао по неколико дана док би потанко сазнао стање код сусједне групе. Онда би пошао у обилазак ове, како би обавјештајци рекли, разрађене групе и изнио им гријехове које они не би споменули. Такав његов рад довео је до лоших односа између Драгутина Радовића и партизана-илегалаца, па сам био принуђен да интервенишем и да Боку скренем пажњу да тако не спашава људе и да опозovem овог „делегата“.

Радовић на страни 569. и 570. пише, по причању других, о условима за рад комуниста-илегалаца у Кучима, па каже да је вријеме од друге половине марта до јуна 1942. године протекло у међусобном повезивању. Такође тврди да је у то вријеме, изгледа, првих дана јуна 1942. године, на иницијативу Бока Прелевића, Спасоја Ивановића, Миливоја Радоњића и Милисав Чарапића, „одржан састанак већег броја партизана-илегалаца у Цварину“. На састанку је, каже Радовић, формирана партијска организација од комуниста-илегалаца и комуниста који су живјели легално, и изабран Милисав Чарапић за секретара. Овај скуп је, по Радовићу, одлучио да се заобиђу они чланови Партије који се нијесу одазвали позиву за партијске састанке. У то доба, наводи Радовић, дошли су на терен Куча Боко Вујошевић, члан ПК КПЈ, Љубица Поповић, члан ПК СКОЈ-а, и Зарија Стојовић, члан ОК КПЈ Подгорица. Овакав скуп партизана-илегалаца, на коме је било и нечланова Партије, није могао да одлучује о томе каква треба да буде партијска организација Куча и да бира секретара. Да ли ће бити састављена од комуниста-илегалаца и од оних чланова Партије који су живјели легално, или друкчије, то није ствар партизана-илегалаца, већ је то, због тадашње ситуације, директно спадало у надлежност Покрајинског комитета, Покрајински комитет је морао дати јединствену директиву за цијелу покрајину. Исто тако, није спадало у надлежност партизана-илегалаца, партијаца и непартијаца Куча, да одлучују да се заобиђу они чланови Партије који се нијесу одазвали позиву за партијске састанке. И ово питање је, због истих разлога, спадало у надлежност Покрајинског комитета. Када су 6/7. јуна 1942. године Боко Вујошевић и Љубица Поповић одлазили из села Ко-

пиља из куће Милована Миливојева Шћепановића на терен Куча, Брскута и Братоножића да одрже састанке с партизанима на поменутиим теренима и да организују партијске и скојевске организације, дао сам им директиву и како то да ураде: партијске и скојевске организације организовати као што су биле у доба партизанске власти; чланове Партије и СКОЈ-а који се не буду одазвали на позив Партије и СКОЈ-а не узимати на одговорност већ их партијски заобићи, али и даље са њима одржавати везу по питању помоћи НОП-у и учешћа у акцијама. Зарија Стојовић, у вријеме о којем говори Радовић, није члан Окружног комитета Подгорица. Стојовић је именован у ОК Подгорица 31. јула 1942. године. Стојовић је у својству члана Окружног комитета Подгорица обишао партијске и скојевске организације Куча, Брскута и Братоножића у октобру 1942. године. Састанак у Цварину је сазван на иницијативу чланова покрајинских руководства Бока Вујосевића и Љубице Поповић, а не на иницијативу партизана које наводи Радовић, јер су ови руководиоци и поставили организациону структуру Партије и СКОЈ-а и дали директиву о заобиласку ликвидатора. Приписујући рад Бока Вујосевића и Љубице Поповић другима, Радовић сакрива од јавности истину о раду Покрајинског комитета. Према изложеном, Драгутин Радовић је нетачно интерпретирао овај састанак у селу Цварину.

У овим својим сјећањима Радовић пише о једном врло тешком и трагичном догађају из НОР-а Црне Горе, о расформирању Љешкопољског ударног батаљона, гдје је он вршио дужност замјеника политичког комесара и партијског руководиоца батаљона. С обзиром на функцију коју је Радовић обављао, не само да је био у курсу дејстава које је водио батаљон, него је, као члан штаба, и одлучивао о судбини батаљона. Због свега тога, нормално је било очекивати да ће Радовић, поред улоге и одговорности за расформирање овог батаљона коју су имали секретари ОК Цетиње и ОК Подгорица, замјеник команданта Ловћенског одреда, дати и улогу и рад штаба Љешкопољског батаљона, да би читалац могао о свему објективно да суди. Међутим, Радовић је читаоца упутио да на основу следеће реченице: „У свему овоме велики лични ауторитет делегата Покрајинског комитета имао је знатну улогу“ — закључи да сву кривицу за расформирање и трагедију батаљона сноси секретар ОК Цетиње.

Прије него истакнем шта је нејасно, нетачно, и шта је прећутано у сјећању Радовића на овај догађај, навешћу историјске изворе из оног времена који говоре о расформирању Љешкопољског батаљона. У извјештају штаба Ловћенског одреда Главном штабу за Црну Гору од 4. априла 1942. године пише: „Пошто је пета колона загосподарила у Љешкопољу и Љешанској нахији, то су се партизани повукли на наш терен — Ставор. 25. марта ударна чета Љешкопољско-Љешанска, у намјери да се пребаци

у Катунску нахију, наишла је у селу Барјамовици на петоколонашку засједу. Чета је покушала да без борбе прође ово село, али јој то није успјело. Истовремено, појавили су се ударници Граховског батаљона на лијевом крилу ове чете у намјери да очисте поменуто село од петоколонаша. Не знајући за ударнике, ова љешкопољско-љешанска чета са којом је био и друг Крсто, повукла се натраг мислећи да је непријатељ и на десном и на лијевом крилу“. Даље, у овом извјештају, штаб Ловћенског одреда анализира ситуацију и каже да се, према обавјештењима која су имали, мислило да је фронт на Симуњи пробијен и да од те стране, а то је западно од Ставора, надире пета колона. Партизани су, каже се у извјештају, водили борбу с Италијанима и петоколонашима који су нападали на Добрску плочу са југа од Ставора с намјером пробоја у Штитаре на терен батаљона „Царев лаз“, а цијела Љешанска нахија је била у рукама пете колоне (Љешанска је нахија источно од Ставора, док је Барјамовица сјеверно). Због оваквог развоја ситуације у Катунској нахији и на простору батаљона „Царев лаз“, штаб Одрета и секретари окружних комитета Цетиње и Подгорица мислили су да је ситуација била врло тешка, о чему говори и овај извјештај штаба Одрета: „Према процјени другова — положај бораца на терену батаљона Царев лаз, био је угрожен. Пријетила је опасност да буду опкољени и уништени. Ту се још налазила једна чета ударника која се повукла из Зете, а која је такође била на положајима. На основу тога, штаб одреда је дао наредбу да се људи повуку са положаја, склоне оружје, нађу начина да се људство сачува од навале непријатеља и пошто је изгледало да ће овај терен брзо пасти у руке непријатеља, речено је да се поступи по оној директиви која је дата друговима на терену среза подгоричког... 26-ог је издата ова наредба, а исте ноћи су се успоставиле везе са Катунском нахијом. Испоставило се право стање ствари у вези са сукобом у Барјамовици“.

Сада да наведем и сјећања на те догађаје једног учесника у њима, писана одмах по ослобођењу Подгорице, док су сјећања била врло свјежа, која ће помоћи да на основу анализе Радовићева писања и историјских извора донекле утврдимо историјску истину. У напису „56 стријељаних партизана“, изашлом у „Побједи“ од 6. јануара 1945. године, Јован Петковић пише: „Од Подгорице и Љешкопоља у правцу Љешанске нахије и Доњег Цеклина наступале су јаке непријатељске снаге. Послије неколико дана крваве борбе у доњим селима Љешанске нахије и Доњег Цеклина, наше проријебене снаге морале су да се повлаче у Нахију горњу, у правцу Ставора... Од два партизанска батаљона (Љешанског и љешкопољско-подгоричког), изашло је под Ставор, на врх Љешанске нахије, свега нас сто осамдесет... У Ставору смо нашли два члана штаба Ловћенског партизан-

ског одреда и послије краћег савјетовања са њима ријешили смо да се пробијамо даље, преко Катунске нахије и ми у правцу Никшића и Херцеговине... Пошли смо без водића, да се пробијамо преко Барјамовице и даље преко Катунске нахије... На домак саме Барјамовице сретосе нас плотуни издајника у саму зору... Ушанчили су се на једној коси поврх села, па чим нас опазише, осуше вагру. Послије кратке борбе, наша јединица изненада добије наређење за одступање, опет натраг, у Ставор, камени, ледени и пусти! Преморени, гладни, посустали враћали смо се и залазимо опет у амбисне урвине Ставора. *Учињена је једна крупна грешка са овим повратком*⁶... У Ставору нам стајања нема, морамо се пробијати некуда прије него будемо сасвим притиснути и уско опкољени... Одлука пада да се крене чим падне мрак у правцу Бусовника... А када се стигне у Бусовник, одакле је разлазак по групама или појединачно, да свако потражи базу за сакривање у позадину, док се пружи згодна прилика, пробити се даље у правцу Никшића... Након два-три дана наступила је пуна трагедија ове групе партизана... Један број од њих намах је похванат и предат окупатору у Подгорици, док је други број уловљен и доведен у Горње Кокоте. Седам-осам дана трајала су испитивања и малтретирања на Кокотима, па је ова група стрпана у италијанске камионе и одведена у Подгорицу. Онамо их спојили са другом групом ових мученичких бораца, које су комански и љешкопољски изроди и издајници били проказали, издали и предали фашистичком окупатору“.

Радовић нас не обавјештава: Када је и гдје формиран овај батаљон? Са којих је положаја и када почео да се повлачи у правцу Ловћенског одреда? Како је био наоружан и опремљен и како је снабдијеван храном? Када је предузео покрет у правцу Барјамовице, дању или ноћу, и у које вријеме? Зашто је штаб батаљона одлучио да се у правцу Катунске нахије пробија без борбе? На који начин су сазнали да их барјамовички четници неће пустити преко свога терена — путем преговора парламентарца или на други начин? Са које стране је батаљон напао село Барјамовицу? Барјамовица се протеже од истока, од куда се Радовић повлачио са батаљоном, према западу преко пет километара, а од југозапада, гдје у Барјамовицу избија пјешачка стаза која води из Штитара, у ком рејону се налазио штаб Ловћенског одреда и одакле је батаљон, изгледа, пошао на посљедњи задатак, преко три километра.⁷ Како је штаб батаљона могао чути са једне на другу страну села Барјамовице, на удаљености 4—6 километара, партизанску пјесму? На основу чега је штаб батаљона закључио да је пјесму пјевала нека мања партизанска

⁶ Подвукао Јагош Ускоковић.

⁷ Карта: 1 : 100.000 — Никшић, Даниловград, Цетиње и Титоград.

јединица? И, на крају, кључно питање које би освијетлило овај догађај да је дат одговор: Ко је, када и зашто наредио батаљону обустави ватре и повлачење испред села Барјамовице у Ставор?⁸ Немогуће је прихватити да то члан штаба и партијски руководилац овог батаљона Драгутин Радовић не зна! Зашто се Радовић „не сјећа“ суштине говора и протеста Јована Бетковића против одлуке о расформирању на посљедњем збору батаљона, усљед чега је и дошло до објашњења између Бетковића и комесара батаљона и до представљања Крста Попиводе као делегата Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак — било би интересантно знати?

Другог марта 1942. године Горњољешански партизански батаљон са дјеловима Доњољешанског батаљона однио је сјајну побједу над удруженим Италијанима и четницима на положајима код села Корнета. Том приликом тешко је рањен замјеник команданта Доњољешанског батаљона Васо Раичковић (од гранате минобацача) и евакуисан у болницу, у село Буроње, која је била смјештена у кући неког попа Марковића. Командант Доњољешанског батаљона, мајор бивше војске Васо Вукчевић, прешао је на страну непријатеља прије ове борбе и 2. марта званично формирао четнички батаљон. 23. марта мучки је нападнуто сједиште штаба Доњољешанског батаљона, смјештено у једној појати у Равнима, близу села Горња Дражевина. Стражари штаба батаљона, робаци издајника Васа Вукчевића, у дослуху са четницима, омогућили су четницима да мучки на спавању убију Сава Лубарду, Света Андрића и друге партизане из околине штаба. Овог дана су се и Буроњи јавно декларисали као четници. Једино партизанска територија у Доњољешанској нахији у то вријеме било је село Горња Дражевина. Послије прерата Буроња, рањени Васо Раичковић остао је са болничарком Вукосавом Ускоковић у кући учитеља, сина попа Марковића. Због његове интересантности, догађај који се тада одиграо са овим тешко рањеним револуционаром морам приближити. Учитељ Марковић је обавијестио Васа Раичковића и Вукосаву Ускоковић о ситуацији — да партизана у Доњој Љешанској нахији више нема нигдје сем у Горњој Дражевини и да је уништен штаб Доњољешанског партизанског батаљона. Овај учитељ, Марковић, био је окорјели четник, али пошто је његов отац, поп Марковић, био велики пријатељ са оцем Васа Раичковића, Стеваном, спријечио је буроњске четнике да Васа и Вукосаву убију у његовој кући. Рекао је својим сусељанима и четницима који су насрнули на Васа Раичковића тако гласно да су Васо и Вукосава чули: „Само преко мене мртвога може им се нешто десити“. Васо је истога дана упутио Вукосаву у правцу села Штитара, гдје се налазила главна партизанска болница, да се

⁸ Подвукао Јагош Ускоковић.

тамо распита о ситуацији. Међутим, болница је била евакуирана, а да није послала обавјештење Васу и Вукосави. Тек тада је Васо повјеровао да је истина све што је овај четник, учитељ Марковић, говорио о партизанима. То вече, 23. марта, Васо каже Вукосави: „Ја овоме Марковићу не вјерујем и нећу се дати да ме ухвати издајници. Ево ти двије бомбе и мој пиштољ, па уколико дођу четници, прво убиј мене па онда себе“. У таквим размишљањима су провели ноћ, без сна. Ујутро је к њима дошао овај четник, учитељ Марковић, и рекао: „Моја два човјека били су у Дражевини и уговорили да се изврши примопредаја (Васа и Вукосаве) на граници села Буроња и Дражевине“. Непосредно послѣје овога учова саопштења, ушло је код Васа и Вукосаве десетак људи са носилима, на која су поставили тешко рањеног Васа Раичковића. Вукосава је у свом руксаку упртила санитарског материјала колико је могла носити, и тако се образовала чудна поворка од десетак наоружаних четника, која ће рањеног партизанског команданта, у пратњи партизанске болничарке, предати партизанима код засека Добријеља. Ову поворку сусрео је, на споразумом уговореном мјесту, комесар Доњољешанског батаљона Видо Ускоковић са партизанима из Дражевине. У то вријеме Љешкопољско-подгорички батаљон повукао се из Љешкопоља, уз сталне борбе, преко села Бера и Круса у Горњу Дражевину. 24. марта на ове партизанске снаге, остатке Доњољешанског батаљона и Љешкопољско-подгоричког батаљона у Дражевини, нападе су јаче снаге четника подржаване италијанском артиљеријом. Избацивши их из села Дражевине, набацали су их на брда Бусовника. У Бусовнику је 24/25. марта заноћило око 200 бораца. Сјутрадан, 25. а не 26. марта, како тврди Радовић, послѣје одлуке да се старији борци врате кућама, упутило се у правцу Ставора — сједишта штаба Ловћенског одреда, 180 бораца. Тешко рањени Васо Раичковић упућен је у Комане, ради скривања и лијечења, гдје је, како каже Јован Петковић, проказан и уловљен. Послѣје доласка под Ставор, штаб батаљона и Окружни комитет Подгорица састали су се са Крстом Попиводом, секретаром Окружног комитета Цетиње, и са Милом Јовићевићем, замјеником команданта Ловћенског одреда. Послѣје краћег савјетовања са њима, руководство батаљона одлучује да се, избјегавајући борбу, пробија са батаљоном преко Катунске нахије у правцу Никшића и Херцеговине, тамо куда су се повлачиле и остале снаге Зетског одреда. 25. марта 1942. године послѣје подне батаљон образује колону са претходницом, али без водића, и креће на свој посљедњи задатак, вјероватно преко Мисочела, преко којег води пјешачка стаза од кућа Челебића испод Ставора и Штитара, за западни дио села Барјамовице. 26. марта, у саму зору, на претходницу батаљона отворена је ватра негдје у рејону и на домак Барјамовице. Ватра је кратко трајала. У опису догађаја који даје штаб Ловћенског

одреда, а који сам цитирао, каже се: „...појавили су се ударници Граховског батаљона на лијевом крилу ове чете...“ По свему, изгледа, на претходницу батаљона отворена је ватра у рејону планине Пљешивац, к. 1157, на којој су могли бити и дјелови Граховског батаљона, што не искључује могућност да су и ови дијелови могли отворили ватру. Такве приче колале су у [четничком затвору] у Подгорици, међу ухапшеним партизанима, припадницима овог батаљона. Није могуће прихватити тврђе Драгутина Радовића да су их барјамовички четници упозорили да неће дозволити пролазак и да се батаљон на то није обзирао, да се чула партизанска пјесма са супротне стране села на удаљености 4—6 километара, и да су по интонацији у штабу батаљона оцијенили да се ради о некој мањој јединици. Све ово нема никакве тактичке логике. У таквим ратним условима са противником се разговара само преко мушице, као што је у ствари и било. Само луд старјешина може да дозволи да му борци пјевајући тако громогласно, као што би се схватило из овог Радовићевог писања, откривају свој борбени положај. То је исто што и поставити или одредити репер непријатељској артиљерији. Није јасно ко је други могао наредити прекид ватре него штаб батаљона, уколико је уопште било таквог наређења. Наиме, међу затвореницима у Јусовачи, у Подгорици, борцима тог батаљона, проносиле су се приче да се претходница батаљона тога дана сукобила са неким, и послјиде кратке ватре, пошто је по ватри оцијенила да је противник јачи од њих, вратила се у састав главнине батаљона. Такође није јасно ко је други могао да нареди да се батаљон враћа из рејона Барјамовице и да одступи у „Ставор, камени, ледени и пусти...“, како каже у свом напису Јован Бетковић, него штаб батаљона. Наредба о повлачењу батаљона и повратак у Ставор је духовна капитулација. Била је то увертира за епилог на Врелима Рибничким.

Људство овог батаљона водило је готово сталну борбу од краја фебруара до доласка пред Барјамовицу 26. марта 1942. године против много надмоћнијег непријатеља, и уз то се повлачило од Љешкопоља и Корнета преко цијеле Љешанске нахије све до Ставора. Посљедња три дана, 24, 25. и 26. марта, због борбе и марша ненасељеним тереном, није добијало ни један оброк меса дневно, а о хљебу и да не говоримо. 24. марта, када су се нашли у брду Бусовник, било је међу њима преко трећине без оружја. Усљед преморености, исцрпљености и помањкања хране, а свакако и мунџије, људство батаљона није било способно да без одмора ступи у окршаје са, у оно доба врло упорним и агресивним противником, четницима. То је разлог због којег је штаб батаљона, с партијским руководиоцима који су се кретали с њим, одлучио 25. марта да се батаљон пробије преко Катунске нахије у правцу Никшића, избјегавајући борбу. 26. марта, послјиде подне, поновним доласком под Ставор у сје-

диште штаба Ловћенског одреда, пред чланове Окружног комитета Подгорица, секретара Окружног комитета Цетиње и замјеника команданта Ловћенског одреда, поставило се питање: шта са људством (180 бораца) батаљона, које на свом путу за никшићки округ није успјело да пређе прву препреку — Барјамовицу, а положај јединица на сектору Ставора, због покиданих веза, цијене врло критичним и у окружењу. „У Ставору нам стајања нема, морамо се пробијати некуда прије него будемо сасвим притиснути и уско опкољени...“, каже Јован Ђетковић. Овако су, како наводи Ђетковић, цијенили ситуацију сви руководећи људи штаба батаљона, штаба Ловћенског одреда и окружних комитета Подгорице и Цетиња. Рјешење не траже у групи сању свих батаљона и јединица, којима је, по њиховој оцјени, пријетила опасност тактичког окружења и уништења, у јединствену групу, са циљем да се пробију преко Катунске нахије у правцу Никшића и Главног штаба, већ у расформирању јединица и прелажењу у илегалност, што је било кобно за Љешкопољски батаљон. Каква су била расположења руководећих људи тог 26. марта — најбоље ће се видјети из протеста Јована Ђетковића, када је чуо наредбу штаба Ловћенског одреда о расформирању батаљона. Ђетковић је устао, унио се у лице комесару батаљона Владу Раичевићу, и рекао: „Ја се, другови, са таквом одлуком не слажем! То значи сво ово људство предати у руке непријатељу! Куда ће Подгоричани који без водића ни корака не знају направити по овим брдима? Ја бих се другови, пробијао са борбом, па макар сви изгинули“. Од присутних руководећих људи реаговао је на овај Ђетковићев протест само замјеник комесара батаљона „Царев лаз“ Спасо Дракић ријечима: „Ти ћеш нас убиједити да се бијемо?!“, опсовавши му при томе оца. Ђетковић се није обазирао на ову увреду Дракића, већ се окренуо партизанима и продужио да говори: „Партизани, горе главе! боримо се за часну и поштену ствар и ако треба да гинемо, да гинемо часно и поштено!“ Нико од руковођаца батаљона и чланова Окружног комитета Подгорица на овом посљедњем збору батаљона није подржао Ђетковићев предлог за пробој батаљона. Зато су апсурдне данашње тврдње Радовића да се батаљон могао пробити и да су његов пробој онемогућили „велики лични ауторитет“ делегата Покрајинског комитета и наређење замјеника команданта Ловћенског одреда. Почетак трагедије дијела људства овог батаљона почео је онда када је његов штаб одлучио да се испред Барјамовице врати у Ставор. Ту је поново потврђено старо војничко правило да је битка изгубљена тек онда када официри мисле да се узалудно борити. Да се штаб батаљона ставио на чело батаљона, а партијски руководиоц Радовић на чело Партије, и да су одлучили да се са борбом пробијају у правцу Никшића, како је захтијевао Јован Ђетковић, сви присутни чланови и Подгоричког и Цетињ-

ског окружног комитета би прихватили такву одлуку. Међутим, штаб батаљона је цијенио да се са таквим људством — измореним, исцрпљеним и тек дјелимично ненаоружаним — не може провући кроз четнички борбени распоред.

Радовић пише да се, након 5—6 дана од расформирања батаљона, у Луг Љешкопољски пробила Љубица Поповић ради извлачења преосталих бораца Љешкопољског батаљона на партизанску територију. Љубица је, каже, са Миланом Раичковићем и Драгутином Радовићем ухватила везу и они су сакупили десет до дванаест бораца. Међутим, били су, тврди Радовић, блокирани у кући Баја Јовановића у селу Балочу, па су се по врло тешком терену уз велику ватру пробали према Лужници. На састанку у рејону села Гостиља Мартинићког, који сам одржао 5. јуна 1942. године са члановима Покрајинског комитета СКОЈ-а, међу којима се налазила и Љубица Поповић, Љубица је, поред осталог, реферисала и о овом догађају и навела да је поред Радовића и Раичковића обавијестила још неке партизане, али нико није хтио да се врати на партизанску територију. Нарочито се жалила на врло арогантно држање једног старог комунисте из Бандића.

На крају ових својих сјећања из рата, Радовић на страни 586. пише: „Око 12—13. јуна (1942. год.) у Луг Љешкопољски долази Јагош Ускоковић, организациони секретар ПК КПЈ са Блажом Марковићем и Русом Радуловићем и успоставља везу са Борбијем Милићем, Бајом Мугошом и Миланом Милићем. Ускоковић је поставио задатак Борбију Милићу да у року од два дана успостави везу са илегалцима Миланом Раичковићем, Васом и Душаном Асановићем, Владом Раичевићем и Јованом Гетковићем. Милић је успио да успостави везу са Миланом Раичковићем и Душаном и Васом Асановићем. Ускоковића, међутим, није успио обавијестити, јер је овај са Марковићем био откривен од стране четника, па су се уз доста напора пробали натраг у Пипере (Русо Радуловић је отишао у Комане, али је ускоро откривен и погинуо јуначком смрћу)“.

У овом Радовићевом тексту:

1. — нетачна је тврдња да сам у Љешкопољском лугу био 12—13. јуна 1942. године;

2. — нетачна је тврдња да је са мношвом у Лугу, почетком јула 1942. године, поред Блажа Марковића, био и Русо Радуловић;

3. — нетачна је тврдња да сам по доласку у Луг, почетком јула 1942. године, успоставио везу, поред Борбије Милића, и са Бајом Мугошом и Миланом Милићем;

4. — нетачна је тврдња да сам Борбију Милићу дао у задатак да ма са ким хвата везу, јер, како ми је рекао, није знао ни ко је од партизана остао на терену Љешкопоља;

5. — нетачна је и тврдња да Борбије Милић није могао поново успоставити везу са мном зато што смо Марковић и ја — наводно били откривени од четника и пробили се натраг у Пипере, а Милића, по Радовићу, оставили на цједилу. 3. јула 1942. године, око 10 часова, угледао сам недалеко од брда Лужнице Борбија Милића гдје нешто купи на стрњишту и паљеткује. Много се изненадио кад сам му се јавио и када ме је угледао. Милић ми није ништа знао рећи о ситуацији, нити је знао кога има од партизана на терену Љешкопоља. Од Борбија Милића сам тада, 3. јула 1942. године, захтијевао да ми сјутра, ако дође у Луг, донесе нешто хране. Обећао је да ће доћи и донјети храну. Међутим, сјутрадан Милић није дошао у Луг Љешкопољски.

Да све ове моје тврдње не би остале само тврдње, мало ћу опширније да изнесем са каквим сам задатком ишао почетком јула 1942. године у Љешкопољски луг, и како је дошло до тог задатка. Посљедњих дана маја 1942. године отпутовао сам по налогу Ивана Милутиновића из Жупе Пиве и села Брезана на партијски рад у Пипере, гдје сам стигао 3. јуна. По договору са Радојем Дакићем, секретаром Покрајинског комитета, требао сам организovati на Марковићком катуну у планини Каменику прихват, поред Дакића, још и за остале чланове Покрајинског комитета Партије и Покрајинског комитета СКОЈ-а: Блажа Јовановића, Вељка Мићуновића, Велимира Кнежевића и Ика Мирковића, који су из Пиве требали да са Дакићем дођу нешто касније. 7. јуна 1942. године отпутовао сам по наведеном задатку из села Копиља за Марковићки катун са три курира Покрајинског комитета: Русом Радуловићем, Блажом Раичковићем и Јолом Ковачевићем, као и водићем Душаном Шћепановићем. У четвртак, 18. јуна 1942. године, био је претрес Горњих Пипера од стране четника. Послије подне сам послао са катуну курире Ковачевића и Радуловића да испитају зашто су пуцале пушке из правца Церовља. Навече се у катун вратио само Радуловић, а Ковачевић је, извијајући једну кућу, упао међу четнике и био заробљен. У петак, 19. јуна 1942. године, у Каменику, напустио ме је, уз моју сагласност, курир Русо Радуловић и отишао у Комане, док Радовић тврди да ме је напустио у Љешкопољском лугу и то почетком јуна. Сјутрадан, у суботу, напустио ме је, такође уз моју сагласност, и курир Блажо Раичковић и отпутовао у тазбину у Доње Пипере. Ова двојица партизана, као и Ковачевић, који је 18. јуна допао у четничко ропство, имали су поред курирске дужности и задатак да обезбјеђују Покрајински комитет. Ја ову двојицу курира нијесам могао спријечити у њиховој намјери да напусте ПК, јер су они били у могућности да то ураде у свако доба и без мога знања. Поред тога, постојала је реална опасност да наш логор нападну четници, с обзиром на околност да им је пао у руке курир Покрајинског комитета. У по-

недељак, 22. јуна 1942. године, наш логор, у који је дан раније стигао из Куча Боко Вујошевић, открили су чобани који су довели Душана Мугошу и Васиља Шантоја, који су ишли за Централни комитет КПЈ. Мугоша је на моје интересовање о албанској Партији рекао да у Албанији не постоји Партија. Постоје разне комунистичке групе и он у име тих група иде да уз помоћ ЦК КПЈ обезбиде признање и учлањење Комунистичке партије Албаније у Коминтерну. Том приликом ми је показао и пуномоћје. Истога дана дошао је у катун Душан Шћепановић, моја партијска веза са партијском организацијом. Мугошу и Шантоја упутио сам са Шћепановићем у село Ковачке Долове — Ратку Радовићу, да им да пратњу за Босну. Боко Вујошевић је поново отпутовао у Куче. Пошто сам цијенио да се нешто могло десити са Дакићем и осталим члановима Покрајинског комитета, јер их преко двадесет дана није било на уговореном мјесту, ријешило сам да сам предузнем неке кораке на организацији Окружног комитета Подгорица, који није постојао. Тако сам Шећпановићу дао задатак да ми за идућу недељу позове све пиперске партизане, да бих могао одабрати два курира добровољца који ће ићи преко ријеке Зете у Загарац, да ухвате везу са Чајом Шћепановићем. Чајо је од пријашњег Покрајинског комитета био предвиђен за секретара Окружног комитета Подгорица. 28. јуна 1942. године дошли су на Марковићки катун пиперски партизани: Блажо Марковић, Бошко Милутиновић, Божо Лазаревић, Петар Марковић, Милета Марковић, Савић Божовић, Војин Бољевић, Марија Бешић, Блажо Џанкић, Јоле Марковић, Радован Матић, Марко Радевић, Војо Тодоровић и Станко Шћепановић.⁹ Изложио сам им да треба два курира добровољца да иду у сеоце Лужницу близу Комана и пронађу сељака Пера Радуловића, чија се сухомећна кућица налази на јужној страни брда Лужнице, па да преко њега ухвате везу са Чајом Шћепановићем. Сви су присутни углас повикали да је то немогуће извршити због непрекидних четничких потјера и засједа. Ишчекујући да ће се ипак неко од њих јавити, стајао сам међу њима. Они су по групицама гласно коментарисали и разговарали о немогућности извршења овог задатка. Бескорисно је било у оној ситуацији да некога одредим, јер је једноставно могао рећи да не зна да плива, а постојала је и могућност да се на други начин избјегне извршење задатка. Двојица од њих, који су стајали лијево од мене, разговарали су међусобно, док ће један од њих, са црном брадом и брковима, гласно рећи: „А зашто он не иде, Војо?“ Били су то, касније ми је Блажо Марковић рекао, Војо Тодоровић и Јоле Марковић. Окренуо сам се и погледао их. Умукли су. На њихову гласну примједбу, повикао сам: „Ко ће да иде са мном?!“ Сви су заћугали. За тренутак

⁹ Податке дао Блажо Марковић.

се нико није чуо. Послије неколико тренутака, искочио је за корак напријед Блажо Марковић и рекао: „Ја ћу!“ Овим је састанак завршен. Ноћу 29/30. јуна Блажо и ја пребацили смо се до куће Блажове у село Церовице. 2/3. јула препливали смо ријеку Зету и 3. јула у рано јутро нашли Пера Радуловића кући. Радуловић нам је обећао да ће покушати да у току истога дана ухвати везу са Чајом Шћепановићем. Перо Радуловић нас је извијестио да ни у току другог дана није успио да ухвати везу са Чајом, па нас је у сумрак пребацио својим скривеним чуном преко ријеке Матице и ми смо преко Гафе Команске отпутовали за село Бере, а Радуловић је остао у Лужници. По доласку у Бере, Блажо и ја смо у току ноћи 4/5. јула навратили у кућу Бура Пејова Ђетковића, мог ујака, кога нисмо затекли кући. Дочекала нас је, као права мајка, његова жена Велика: „Како си, Јагоше? Јесте ли гладни? Ах, јесте, црна ја што питам!“ ОDMAH је поставила округлау трпезу и на њој више од пола хљеба испод сача и преко килограм сира. „Знаш ли што за ујака Јована (Ђетковића) и Влада (Рацковића)?“, упитао сам. „За Јована ништа не знамо гдје је, а Владо се крије негдје у Зеленику. Филип и Букна (родитељи Владови) са дјецом су у затвору у Радио-станици.“ „Знаш ли што за Милована Васова (Ђетковића)? Како се он држи у овој ситуацији?“ „Мичи га тамо, срамота га знала, манитов манити, вода му се свезала. Провео је пролетос овудијен Вида Илина (Ускоковића — члана Покрајинског комитета) свезанога за Кокоте! „А ће ти левор би, но се пушти да те ухвате ове ништа робе!“, рекла сам Виду кад сам га виђела везанога. Уловили су га на превару, њега и ону Павић, у једну појату, у Гафу Команску. Још се онај камен у дом од Милована хваљаше: „Уловили смо највишу тицу комунистичку“. А шта ово би, Јагоше, за свету небељу, како се ово преврну?“ Тако је резоновала и говорила ова храбра жена-сељанка, док су се неки предавали или су ловили и предавали у руке четника истакнуте револуционаре као Вида Ускоковића и Васу Павић, да би спасили своју кожу од окупаторске кнуте. 5. и 6. јула задржали смо се на брду Зеленика тражећи и дозивајући Влада Рацковића, али нијесмо успјели да се са њим повежемо. 6. јула, у први мрак, напустили смо рејон села Бера и упутили се у правцу Вељег Брда и Марезе, с намјером да се вратимо у Пипере. Близу моста на ријеци Трешњици, преко пута данашњег ресторана и рибњака на Марези, угледали смо на ливади колибу испред које је горјела ватра, а поред колибе торину са стоком. „Овдје ћемо, Блажо, да навратимо. Овдје сам прошле јесени с Андром Мугошом био на гозби. Синови овог сељака, оба скојевци, заклали су нам јагње и направили гала вечеру“. У току тог разговора стигли смо на торину и колибу Филипа Бољевића. Поздравивши се са домаћином и домаћицом, Филипом и Владом, и њиховим сином Војином, рекох: „Ја сам овдје био с Андром Мугошом прошле

јесени и врло лијепо сте нас дочекали. Заклали сте нам јагње за вечеру“. „Нијесте ви овдје били прошле јесени. Ми вас не познајемо“, одговорила је за све њих Влада. Мислио сам да се претварају и да не смију да се открију, јер су могли да заборавае прошлогодњи епизодни догађај. Међутим, како сам послије рата сазнао, ствар је била сасвим озбиљна. Војин, иако је био скојевац, примио се дужности командира четничке чете, а онда, нормално, и његов брат Мирко, такође бивши скојевац, и оба родитеља били су активни четници и врло ревносни ловци на партизанске главе у тешко прољеће 1942. године. Не каже случајно Јован Петковић у свом напису од јануара 1945. године: „Онамо их спојили са другом групом ових мученичких бораца које су комански и љешкопољски изроди и издајници били проказали, издали и предали фашистичком окупатору“. Влада нам је два пута кувала млијеко у току ноћи и сипала у надробљени хљеб да једемо, да би нас задржала док нам њени синови не поставе засједу. „Једите, једите, ко зна кад ћете јести други пут“. За вријеме док су подли изроди, Влада и Филип Бољевић, разговарали са нама и хранили нас, догле су њихови синови, Војин и Мирко, напуштајући колибу у смјени организовали и поставили у засједу Горњогоричку четничку чету, којој је Војин био командир. За овај њихов подли посао требало је доста времена да обавијесте припаднике чете у Горњој Горици, доведу их на Марезу и поставе у засједу. Никада до тада нијесам могао помислити да би Црногорац на овакав начин, на хљеб и со, могао да изда и убије човјека, па је та чињеница потпуно паралисала нашу опрезност. Када је, негдје у ране јутарње сате, 7. јула, засједа била на лицу мјеста, огласио се од Вељег Брда четник Јоле Божов Бољевић: „Војине, Војине, гдје си данас? Крепах данас без воде цијели дан!“ „Оно је, богами, ваш“, рече Влада. „Није наш“, рекао сам, али га позовите да дође овамо“. Јоле је дошао наоружан италијанском пушком и представио се као Хајдуковић из Цуца. Ова прилика од човјека била је „ни од педе ни од ромаче“, али нешто виша од пушке окупаторске коју је носила о свом издајничком рамену. „Ови партизани данас као скакавци испод нафте. Који остане, остане. Ништа им не можеш“, шалио се Јоле Бољевић. Цијело вријеме бављења код ове подле породице, Блажо и ја сједјели смо на земљи налакћени на десну руку један до другог, са пушкама међу ногама држећи њихове цијеве лијевим рукама. Стари подлаци Филип и Влада сједјели су испред своје колибе, често улазећи и излазећи из ње. У таквој ситуацији појавио се Војин пред колибом, у улози Јуде Искаротског. Ставши на корак испред мене, запитао је и истовремено наредио: „Имате ли ви оружје?“ „Имамо“, одговорио сам. „Е, ви то оружје морате предати. Ја овдје имам друштво“. Устајући, упитао сам: „А гдје ти је то друштво?“ Показавши на Јола рекао је: „Ево, овај ов-

дје и тамо у пољу остали“. Погледао сам Блажа прије него сам почео да устајем са земље, а Блажо је одмах схватио шта нам ваља чинити. У току устајања са земље уперио сам откочену пушку Војину у стомак. Он је ухватио грић моје пушке, одмакао га од стомака и из свега гласа почео да виче: „Не пуцај! Не пуцај!“ Исто је говорио и Јоле Бољевић. Отргао сам пушку из руку овога изрода и уперио је час у Јола час у Војина. Тако сам их обојицу држао у шаху и полако измицао према Вељем Брду. Блажо је на исти начин држао на нишану изроде Филипа и његову жену Владу. Пошто смо се одмакли од ових изрода неких десетак корака, Блажо је активирао италијанску дефанзивну бомбу и бацио је међу ове изроде. Од бомбе је рањена само Влада Бољевић. Послије експлозије Блажове бомбе, осула је Војинова чета плотун у правцу нашег кретања. Спасла нас је ноћ, јер смо се зачас нашли иза зида којим је била ограђена ливада Бољевића од падина Вељег Брда. Ово подло ловљење од стране љешкопољских четника, као што се из приложеног види, Радовић је приказао у свом раду као откривање. И на крају: то су разлози мога доласка у Љешкопољски луг са Блажом Марковићем почетком јула 1942. године и виђења са Борбијем Милићем.

Јагош Ускоковић